

LA COLONITZACIÓ FEUDAL DE MALLORCA: ELS PRIMERS ESTABLIMENTS DE L'ALQUERIA DEIÀ (1232-1245)

JAUME PORTELLA i COMAS
Col·legi Universitari de Girona
Universitat Autònoma de Barcelona

El dia 21 de juny de 1811, en el debat sobre l'abolició del règim senyorial que tenia lloc a les Corts de Cadis, el diputat Bernat Nadal i Crespi, bisbe de Mallorca, es declarà partidari d'incorporar les «senyories jurisdiccionals» a la Corona i, a més a més, d'extingir «*para siempre jamás los derechos territoriales y dominicales, con todos los privilegios exclusivos*»¹. En justificació del seu dictamen, el bisbe Nadal argumentava:

«Qué van a ganar, Señor, estos nuevos súbditos de V.M. si hubiesen de satisfacer al Real Erario lo que pagan ahora a sus señores? Hecha que sea la incorporación de los señoríos jurisdiccionales, tendremos todos los españoles iguales derechos: seremos todos miembros de una misma familia, súbditos de un mismo señor, y como tales deberemos sufrir iguales cargas y gozar de unos mismos beneficios. Los vasallos que están sujetos a otro señor distinto de V.M. se hallan oprimidos con el adeudo de los derechos territoriales: pagan a los señores la tercera, cuarta u otra parte, hasta la séptima inclusive de sus frutos, sin perjuicio de las contribuciones Reales, de los diezmos, primicias, etc. Para ello estos miserables, de peor condición a la verdad que los esclavos, se están continuamente con sus familias matando todo el día en el campo; sufren un trabajo tan ímprobo como no interrumpido, sin poder conseguir por premio de sus afanes más que un pedazo de pan, a veces de cebada, y un poco de carne salada o de pescado también salado, y sin mejorar nunca de fortuna. Ya no extraño, Señor, que preguntado uno de estos vasallos, quien se quejaba de su desgraciada suerte, 'por qué eres tan desgraciado', respondiese: 'porque soy de señor'. 'Cómo serías feliz?': 'siendo de Rey'. Con que, Señor, si verificándose la mencionada reversión todos los terrenos han de ser de realengo, ¿por qué todos los habitantes de los mismos terrenos no han de ser iguales en las cargas y en los beneficios?».

Una denúncia il·lustrada de l'explotació feudal

Al marge de les connotacions ideològiques d'aquest discurs i de les possibles diferències en la condició social dels pagesos a principis del Vuit-cents, segons fossin "vassalls" de la noblesa o bé de la monarquia, ens interessa subratllar de seguida que Bernat Nadal situava clarament els orígens de l'explotació senyorial

¹ Les citacions d'aquest discurs del bisbe Bernat Nadal s'extreuen del *Diario de Sesiones de las Cortes Generales y Extraordinarias (1810-1813)*. Madrid, Imprenta de J. Antonio García, 1874, pp. 1296-1298. Vegeu la biografia que ha publicat recentment Miquel Duran Pastor sobre *Bernat Nadal i Crespi. Un bisbe solleric que fou diputat a les Corts de Cadis*. Ajuntament de Palma de Mallorca, 1986.

de la pagesia en la colonització catalana de Mallorca, sobretot pel sistema de tinences "emfiteútiques" que varen anar imposant els senyors feudals als pagesos repobladors². L'explicació històrica que en va fer als diputats és la següent:

«En el repartimiento o contrato de compañía, que con los que lo habían de ayudar para la conquista de aquel reino, ocupado entonces por los moros, hizo el Rey Don Jaime I en 1228, y ratificó después en Mallorca el año de 1230, (...) señaló a cada magnate la parte de terreno que le cupo a proporción del auxilio que prestó para aquella conquista. Verificado el repartimiento, enajenaron los magnates sucesivamente, divididas en porciones, las tierras que se les habían repartido, y lo ejecutaron mediante el contrato de venta o de enfiteusis; pero se reservaron el dominio directo de las mismas fincas, dejando solo a su comprador o enfiteuta el dominio útil. En virtud de esto, cada vez que se enajena cualquiera de las enunciadadas fincas, se ha de acudir al dueño directo de ella por la licencia, loación o fadiga, pagándole una cantidad determinada, y además el laudemio, es decir, la quinta parte del precio de la finca, si el dueño directo es el Rey, y si es otro, la décima con la décima de la décima; pero cuando la finca se vende por la justicia para pago de acreedores, se exige por todo dueño directo la tercera parte del precio».

Evidentment, en el context del seu discurs, era una denúncia explícita dels mecanismes jurídics que utilitzaven els senyors per assegurar-se l'explotació de la pagesia d'ençà del segle XIII. Però hem d'advertir que només es referia a l'explotació *senyorial*, concretament a la venda del domini útil amb reserva del domini directe, el qual generava rendes perpètuas en concepte de censos, lluïsmes i fadigues, "*sin perjuicio* –tal com havia dit abans– *de las contribuciones Reales, de los diezmos, primicias, etc.*". Perquè, tot i que el bisbe Nadal denunciava sense embuts les causes de la misèria camperola en la societat d'Antic Règim, no seria pas correcte d'interpretar les seves paraules com una condemna radical de l'explotació d'uns homes per altres, ni tan sols de tota mena de rendes. En realitat, tal com ara veurem, lluny de defensar "la terra per qui la treballa", Bernat Nadal propugnava un principi força menys revolucionari: la propietat *absoluta* de la terra per als compradors o emfiteutes, de manera que en poguessin disposar sense limitacions feudals i comunitàries³. Heus ací el seu raonament:

² Tant el bisbe Nadal com la historiografia contemporània anomenen *emfiteútics* tots els establiments medievals de Mallorca. Tanmateix, els establiments de mitjan segle XIII encara no eren qualificats d'emfiteútics ni s'ajustaven a les fórmules de la "recepció del dret romà" (el primer establiment de la Real que es fa *ad acapitum sive in emphiteosim* és de l'any 1307, doc. n.º 155 del *Diplomatari del monestir de Santa Maria de la Real de Mallorca*, I, 1232-1360, Palma de Mallorca, 1982). Segurament que la confusió de noms no té massa importància en si mateixa, perquè el contingut és molt semblant, però el rigor en l'ús del llenguatge jurídic potser ens estalviaria justificacions "a la romana" dels establiments feudals. (Vegeu l'estat de la qüestió elaborat per Josep M.ª Font Rius sobre "La recepción del derecho romano en la Península Ibérica durante la Edad Media", *Recueil de mémoires et travaux publiés par la Société d'Histoire du Droit et des Institutions des anciens pays de droit écrit*, VI (1967), pp. 85-104, i la síntesi més general de Santiago Sobrequés i Vidal, *Història de la producció del dret català fins al decret de Nova Planta*. Col·legi Universitari de Girona, 1978, reedició, pp. 28-33 i 49-51. Sobre la "romanització" dels establiments feudals, vegeu la nota 5 d'aquesta comunicació).

³ La bibliografia sobre les transformacions del concepte de propietat en els orígens del capitalisme –amb la justificació ideològica liberal d'una propietat absoluta, "inviolable i sagrada"– és relativament abundant i d'una qualitat excepcional. En l'estudi del cas espanyol sobresurten, a parer nostre, el treball de R. García Ormaechea, "Supervivencias feudales en España. Estudio de legislación y jurisprudencia sobre señoríos", *Revista General de Legislación y Jurisprudencia*, 160-6 (1932), pp. 569-663, ►

«En los contratos de parcería u otros en que no hay traslación de dominio a favor del colono, queda la finca bajo el dominio del dueño; pero que en los de enfiteusis, y de compra y venta, en que hay real y verdadera traslación de dominio (a mi corto entender indivisible) quiera hacerse reparación entre dominio útil y directo, quedando éste a favor de una, y aquél al de otra persona, no lo comprendo. Esto no es más que un puro efecto de feudalismo, una sutileza y un sofisma de los antiguos jurisconsultos romanos, y de sus secuaces, para perpetuar en cierto modo el vasallaje y la esclavitud. Pido, pues, que en el caso de tratar V.M. de incorporar a la Corona estos derechos dominicales, o por mayor decir territoriales progresivos, los extinga V.M. para siempre como injustos.

Yo he discurrido mucho para indagar la justicia de semejantes derechos dominicales, y me he fatigado en vano. El dueño llamado directo vendió la finca por primera vez y percibió su justo precio. El contrato de venta se perfecciona cumplidamente con la entrega de una alhaja y la recepción de su precio. Verificado ésto, no queda ya justo título para exigir otra cosa, puesto que es notoriamente injusto que no siendo más que una la cosa vendida se quieran exigir sucesivamente por ella multiplicados precios, lo cual cabalmente se verifica subsistiendo los feudales derechos dominicales. En cada quinta transportación de una finca percibe el Rey de Mallorca un nuevo precio por la misma finca. Los otros dueños directos lo perciben en cada novena transportación; y éstos y aquél en cada tercera cuando la venta se have judicialmente. ¿Cuántos precios se habrán percibido de este modo en Mallorca y en los expresados reinos (Galicia, Aragón y Valencia), cuando desde su respectiva reconquista habrán sufrido algunas fincas más de doscientas transportaciones?».

Sens dubte, el bisbe de Mallorca censurava la «reparación entre dominio útil y directo» de l'emfiteusi d'Antic Règim des de la perspectiva ideològica de la burgesia liberal. D'aquí la importància que atribuïa al principi d'adquisició per compra-venta –fent abstracció del treball–, fins al punt que d'aquest principi n'acabava derivant el caràcter absolut de la propietat, «puesto que es notoriamente injusto que no siendo más que una la cosa vendida se quieran exigir sucesivamente por ella multiplicados precios, lo cual cabalmente se verifica subsistiendo los feudales derechos dominicales». En bona lògica, doncs, assimilant l'entrada de l'emfiteusi al preu d'una venda, arribava a la conclusió que el fet d'exigir posteriorment censos, luïsmes i fadigues al nou propietari (emfiteuta) era «un puro efecto de feudalismo, una sutileza y un sofisma (...) para perpetuar en cierto modo el vasallaje y la esclavitud».

► i els més recents de B. Clavero, *Mayorazgo. Propiedad feudal en Castilla, 1369-1836*. Madrid, Siglo XXI, 1974, pp. 404-425; Id., "Foros y rabassas. Los censos agrarios ante la revolución española", *Agricultura y sociedad*, 16 (1980), pp. 27-69 i 18 (1981), pp. 65-100; Josep Fontana, *La revolución liberal (Política y Hacienda, 1833-45)*. Madrid, Instituto de Estudios Fiscales, 1977, pp. 257-329; Id., *Historia. Análisis del pasado y proyecto social*. Barcelona, Ed. Crítica, 1982, pp. 78-105; i Mariano Peset, *Dos ensayos sobre la historia de la propiedad de la tierra*. Madrid, Editorial Revista de Derecho Privado, 1982. A nivell general, són especialment útils les pàgines que hi han dedicat Albert Soboul, *Comprender la revolución francesa*. Barcelona, Ed. Crítica, 1983, pp. 11-28 i 350-361, i Pierre Vilar, *Economía, derecho, historia*. Barcelona, Ed. Ariel, 1983, pp. 106-137. Afegim-hi encara els treballs apareguts recentment d'Albert Soboul, *La revolución francesa. Principios ideológicos y protagonistas colectivos*. Barcelona, Ed. Crítica, 1987, pp. 145-160, i de Josep Fontana i Ramon Garrabou, *Guerra y Hacienda. La Hacienda del Gobierno central en los años de la Guerra de la Independencia (1808-1814)*. Instituto Juan Gil Albert de la Diputación Provincial de Alicante 1986, pp. 107-118.

La propietat i l'emfiteusi de la historiografia tradicional

El vassallatge i l'esclavitud de l'emfiteusi feudal?, es preguntaran amb raó els qui coneixen la interpretació tradicional de la història de Mallorca i/o la doctrina jurídica contemporània⁴. ¿No s'ha de veure en aquesta expressió un artífici d'eloqüència retòrica, una metàfora, simplement, destinada a provocar la reacció de les Corts contra els *abusos* senyorials? Perquè jurídicament és molt discutible que es pugui equiparar la venda amb l'emfiteusi i, d'altra banda, ¿com pot ésser feudal l'emfiteusi, si té orígens romans i subsisteix fins als nostres dies? Recordem, en aquest sentit, una de les formulacions més característiques del medievalisme tradicional de Mallorca:

«La enfiteusis, ya reglamentada en sus elementos constitutivos esenciales en el derecho romano postclásico (ius emphiteuticum), adquiere prontamente carta de naturaleza y significativa en el reino de Mallorca, en el espacio balear, por ser el instrumento contractual más equitativo y más adecuado a las circunstancias concurrentes en el proceso repoblador.»

---

⁴ Tal com veurem més endavant, la historiografia tradicional considera que la societat constituïda a Mallorca d'ençà de la conquesta catalana no era feudal, sinó essencialment democràtica i lliure. L'artífex d'aquesta interpretació fou un prestigiós historiador, arxiver, literat i periodista, Josep M.ª Quadrado, que, significativament, militava en les files de l'absolutisme religiós i polític espanyol. (Recordem, per exemple, que va participar d'una manera molt activa en la campanya de "fusió dinàstica" de la reina Isabel II amb el comte de Montemolín i, a més de nombrosos treballs d'història de Mallorca, acabà publicant un *Discurso sobre la Historia Universal. Continuación del de Bossuet*). La seva biografia intel·lectual i política, sempre que fos ben documentada i suficientment crítica, ens ajudaria a entendre força millor la història de la història de Mallorca, el segle XIX mallorquí i, de passada, les vinculacions originàries del catalanisme conservador amb l'espanyolisme tradicionalista. Perquè Quadrado mantenia excel·lents relacions d'amistat amb Balmes, Piferrer, Milà i Fontanals, Rubió i Lluch, Roca i Cornet, Menéndez y Pelayo, el marquès de Viluma, els ducs d'Osuna i de Veraguas i una bona part dels aristòcrates i intel·lectuals mallorquins coetanis, com ara Antoni Montis, marquès de la Bastida, el marquès de la Romana, Tomàs Aguiló, Jaume Vidal, Pere d'Alcàntara Penya, etc. (Vegeu, mentrestant, la introducció de M. Menéndez y Pelayo als *Ensayos Religiosos, Políticos y Literarios* de J. M.ª Quadrado, Palma de Mallorca, 1893, vol I; A. M.ª Alcover, *D. Jusep M.ª Quadrado. Sa vida y ses obres*. Ciutat de Mallorca, 1919; J. Suau Alabern, *Menéndez Pelayo y Mallorca*. Palma de Mallorca, Panorama Balear, 1956; Gaspar Sabater, *José M.ª Quadrado. El polígrafo balear*. Palma de Mallorca, Ed. Cort, 1967, i els articles d'A. Santamaría, F. Sevillano i altres a *Mayurqa*, III-IV (1970). Les preteses inclinacions "renaixentistes" de Quadrado han estat discutides, matisades i, de fet, refutades per J. Melià, *La Renaixença a Mallorca*. Palma de Mallorca, Daedalus, 1968, pp. 35-40; Josep M.ª Llompart, "Literatura mallorquina contemporània", *Historia de Mallorca*, coord. per J. Mascarió Pasariu, 1973, pp. 400-406, i Joan Mas i Vives, "Tomàs Aguiló i la Renaixença", *Randa*, I (1975), pp. 63-88. En canvi, J. Massot i Muntaner les ha continuat defensant per activa i per passiva a "Josep M.ª Quadrado i la Renaixença", *Serra d'Or*, desembre de 1968, pp. 87-88, i *Antoni M. Alcover i la llengua catalana*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1985, pp. 26-32).

Quant a la doctrina jurídica contemporània, no hi ha dubte que s'inspira clarament en els principis de la ideologia liberal. Ara bé, en lloc de concedir la propietat absoluta de la terra als emfiteutes —tal com volia el bisbe Nadal—, pressuposa que els *verdaders* propietaris eren els senyors. En aquest sentit, Josep Melià va escriure atinadament que la mateixa Compilació del dret civil especial de les Balears, aprovada l'any 1961, «no està d'acord amb la tradició jurídica del país i, a més a més, té un signe flagrant d'injustícia i de desconsideració envers el treball de l'home il·lenc i a favor dels drets dels antics aristòcrates». Però, de fet, com que la legislació "foral" s'ha mantingut sempre ambigua i vacil·lant —respecte a l'emfiteusi feudal, per exemple—, Melià qüestionava precisament la idoneïtat d'aquelles institucions perquè encara s'adaptin malament «a una societat burgesa progressiva (sic) i sense tintes d'esperit senyorial». (Vegeu l'opuscle sobre *El dret civil a les Illes*. Ciutat de Mallorca, Obra Cultural Balear, 1967, pp. 30 i 10, respectivament. El manual d'història del dret mallorquí per excel·lència —tot i que s'hauria de revisar a fons— continua essent el de Luís Pascual González, *Derecho civil de Mallorca. Herencias y otras especialidades forales*. Palma de Mallorca, 1951. N'hi ha una edició recent d'Ed. Embat i J.J. Olañeta, editor, Palma de Mallorca, 1979, seguida d'un estudi de Miquel Massot sobre *El derecho civil de Mallorca después de la Compilación*).

Dominio directe, domini útil, censo, fatiga y laudemio son expresiones de la sociedad feudal cuya recepción se produce en el reino de Mallorca en la post-conquista y que con cambios semánticos perduran en nuestras sociedades del mundo democrático libre. El censo viene a ser como la cuota de arrendamiento que el arrendatario paga al arrendador; a la fatiga en la legislación vigente se la denomina 'derecho de tanteo y retracto'; el laudemio es homologable al 'derecho de traspaso' que la ley acredita ahora al propietario de locales de negocio; el dominio útil conceptualmente es afín a la posesión y el dominio directo conceptualmente es parte de la propiedad⁵.

Així, doncs, les "rendes de la terra" que pagaven el pagesos s'haurien fixat lliurement en contractes de particular a particular i com a justa retribució per l'usdefruit, possessió o arrendament d'unes explotacions que eren de *propietat* senyorial. Més o menys com en l'actualitat, bé que els propietaris s'anomenaven senyors,⁶ les fórmules contractuals anaven farcides de terminologia feudal i la

⁵ Álvaro Santamaría, "En torno a la evolución del modelo de sociedad en el Reino de Mallorca (siglos XIII-XVIII), *Estudios Baleàrics*, I, 3 (deseembre de 1981), p. 188 (també fa la mateixa argumentació a les pp. 25-28).

Contra la "romanització" doctrinal i ideològica dels establiments medievals, ja l'any 1891 Jean-Auguste Brutails advertia que «ici encore on est induit en erreur surtout par les glossateurs et les auteurs des coutumiers. Mais considérons les chartes, les actes à l'époque où triomphe l'influence romaine: les contrats sont du droit féodal, le fond est féodal; à ce point qu'on peut donner de ces contrats une analyse complète sans laisser soupçonner qu'ils renferment rien de romain. Et, de fait, il y a de romain dans ces documents, outre la forme des clauses que le tabellion n'a pas toujours comprises et qui souvent rendent inexactement les conventions qu'elles devraient exprimer, la désignation de quelques lois, de vagues théories sur les obligations, et c'est tout. Ces reminiscences classiques ne suffisent pas à prouver que le droit de nos pays procédât du droit romain: autant voudrait dire que la Chanson de Roland dérive de l'Illiade ou de l'Énéide, parce que le trouvère nomme de loin en loin, et avec l'à propos que l'on sait, les dieux de l'Olympe». Per tant «le monde féodal a emprunté à l'antiquité classique un mot (emphytéose) et une forme, mais sous ce mot et cette forme romains se cache une institution du moyen âge. Assurément, l'emphytéose du droit catalan présente de nombreuses affinités avec l'emphytéose de Justinien: le payement d'une redevance annuelle, le droit de préemption accordé au bailleur, l'approbation qu'il donne à la vente et la perception à son profit d'une partie du prix de cette vente, enfin la déchéance du tenancier s'il se dérobe à ses obligations. Mais on n'est pas fondé à s'appuyer sur ces analogies pour opposer l'emphytéose catalane aux concessions du droit féodal; car on retrouve ces mêmes caractères dans les censives des provinces septentrionales qui personnifient le mieux la féodalité». (*Étude sur la condition des populations rurales du Roussillon au Moyen Âge*. Paris, 1891, pp. XXVIII i 122). D'altra banda, si la "recepció" del dret romà que va tenir lloc a partir dels segles XII i XIII no justifica en absolut l'assimilació dels establiments baix-medievals a les condicions jurídiques de l'emfiteusi "clàssica", tampoc no és possible d'acceptar que l'emfiteusi clàssica perdurés sense canvis des de l'Antiguitat, perquè «the Roman law adopted in the Germanic kingdoms was at first everywhere the vulgar law» i, tal com demostra Ernst Levy, «the ultimate result of the whole evolution was that both *ius perpetuum* and *emphyteusis* faded out of the thought of the vulgar law and were replaced with an innominate ownership-like tenure» (*West Roman Vulgar Law. The Law of Property*. Philadelphia, American Philosophical Society, 1951, pp. 15 i 49).

⁶ Això dels propietaris que s'anomenaven senyors no és pas un joc de paraules gratuït. L'any 1932, amb motiu del debat sobre la reforma agrària, Claudio Sánchez-Albornoz defensà —des de la mateixa perspectiva historiogràfica tradicional— que calia distingir «entre *señoríos* y *señorios*», perquè «los solariegos puros» eren «unas tierras propiedad de una infanzón, de una iglesia o de una infancia. Unas familias de labriegos (que) cultivan esos predios, pagan al amo o propietario las gabelas tradicionales en Castilla y le prestan también los servicios debidos conforme a la costumbre. Los oficiales reales: condes o potestades, merinos y sayones, que en nombre del monarca gobiernan el país donde se encuentran encavadas aquellas heredades, cobran de los colonos los impuestos, les alistan como soldados en sus huestes y ejercen sobre ellos la justicia. Los labradores llaman señor al propietario. He aquí un señorío. Un señorío en nada diferente al de una propiedad territorial de nuestros días». A continuació argumentava que aquestes senyories territorials també podien ésser expropiades, però amb indemnització. (*La reforma agraria ante la Historia*. Madrid, 1932, pp. 55-56, 72 i 75).

gran majoria dels establiments emfitèutics es feien a perpetuïtat. Després, amb el temps, es produiria un canvi de noms –més que no pas semàntic, si ho entenem bé– i l'abandó definitiu de la faramalla feudal de l'antiga emfiteusi (estigmatitzada, segons sembla, per expressions irrellevants).

L'embolic és considerable. A parer nostre, basant-se en una definició estàtica de l'emfiteusi, generalment "a la romana", i pressuposant la seva continuïtat essencial al llarg de la història⁷, la historiografia tradicional ha pogut mantenir sense problemes una concepció immanent de la propietat, que en la pràctica es tradueix en l'extrapolació anacrònica de la propietat *absoluta* del capitalisme a les societats feudals. I no cal dir que l'aplicació de concepcions jurídiques contemporànies –sempre més o menys carregades d'ideologia– a l'estudi del passat medieval produeix una visió deformada, gairebé sempre idealitzada del funcionament d'aquelles societats. Ara ho comprovarem pel cas de Mallorca, que ens sembla paradigmàtic.

La societat medieval de Mallorca: burgesa i senyorialitzada o feudal?

Com se sap, una bona part de la historiografia contemporània de Mallorca, des de Josep M.ª Quadrado fins a Álvaro Santamaría, ha anat teixint la imatge d'una societat medieval essencialment democràtica i lliure, no feudal (o només *ecofeudal*, si es vol dir amb un neologisme innecessari, perquè resulta que el nou *feudalisme econòmic* és equivalent al *règim senyorial* de la mateixa historiografia tradicional)⁸. Vegem una síntesi actualitzada del seus arguments:

«La recepción de una semántica y de un protocolo y de modalidades rebajadas del feudalismo jurídico político (sólo la baja justicia), no bastan a mi juicio a clasificar como plenamente feudal una sociedad en la que la realeza, prestigiosa y fuerte, no hace dejación de la soberanía ni pierde los papeles, en la que el eje medular de la estructura económica insular no es la agricultura –como lo es en las áreas feudales– sino el tráfico mercantil, en la que el poder político comunitario no lo asumen mayoritariamente –sobre todo en la segunda mitad del siglo XIII y en el XIV– los caballeros sino la burguesía conformada por los ciudadanos y los mercaderes, y en la que promueven el proceso repoblador hombres libres al amparo de una legislación (Carta de Franqueza de 1230 y privilegios que la desarrollan), concebida con visión de futuro, pensada para atraer repobladores y que en orden a la garantía de ciertas libertades asienta como una nueva frontera para los tiempos en que fue otorgada.

Se reciben además formas contractuales (en especial la enfiteusis y la caballería/tierra) enraizadas en la historia y en el derecho bajo romano, readaptadas

⁷ Quant a la projecció contemporània de l'emfiteusi, «no parece, desde luego –segons Bartolomé Clavero–, que el censo (el foro, la rabassa...) atraviese sin mayor problema la revolución iusliberal y quede, tras ella, como reliquia de un inerte pasado señorial! qué 'supervivencia' saludable todavía, y bien rediticia, durante más de un siglo! El censo se transforma con dicha revolución y se integra en la nueva sociedad: esta integración –sus formas institucionales, sus funciones económicas, sus implicaciones sociales– es la que, finalmente, debe explicarse, y lo que ni siquiera había planteado desde supuestos, explícitos o implícitos, de continuidad histórica». ("Foros y rabassas"..., II, p. 91).

⁸ Aquest neologisme sorgeix amb motiu del debat historiogràfic sobre la naturalesa de la societat instaurada a Mallorca pels senyors feudals catalans. Vegeu, d'una banda, l'estat de la qüestió elaborat pel professor Álvaro Santamaría, "En torno a la evolución del modelo de sociedad en el Reino de Mallorca (siglos XIII-XVIII)". cit., en la nota 5, i, per l'altra, el balanç que n'hem anat fent nosaltres a "Notes de lectura sobre la qüestió del feudalisme a Mallorca", *Estudios de Prehistoria, d'Historia de Mayurqa i d'Historia de Mallorca dedicats a Guillem Rosselló i Bordoy*. Museu de Mallorca, 1982, pp. 223-237, i "Mallorca: la consolidació del feudalisme", *Historia de los Pueblos de España. Los antiguos territorios de la Corona de Aragón. Aragón, Baleares, Cataluña, País Valenciano*. Barcelona, Argos-Vergara, 1984, pp. 131-146.

como modalidades del feudalismo económico que cumplen la función de reactivar la ruralía y alguno de cuyos residuos con otros nombres (derecho de tanteo en lugar de fatica, derecho de traspaso en lugar de laudemio), están vivas en nuestras sociedades libres; pues en nuestras sociedades (no sólo en las sociedades del mundo libre), pese a los notables progresos alcanzados, las estructuras mantienen la explotación de los menos dotados.

En suma, a mi juicio, más que una sociedad feudal lo que se objetiva en el reino de Mallorca (aunque con peculiaridades en Ibiza por circunstancias que se derivan de la conquista), es una sociedad señorializada en la que, a fin de cuentas, las connotaciones burguesas pesan más que las connotaciones feudales, ya capitidismadas –por otra parte– incluso en los países donde el feudalismo político-jurídico había arraigado con mayor fuerza, en tanto se potenciaban las connotaciones burguesas en occidente”⁹.

Deixant de banda afirmacions històricament tan inversemblants com la d’una estructura econòmica insular fonamentada en el tràfic mercantil i no en l’agricultura¹⁰, resulta fàcil adonar-se que el professor Santamaría basa el seu raonament en l’anomenada accepció tècnica, estricta, jurídico-política, institucional o clàssica del feudalisme, segons la qual caldria distingir el règim feudal del règim senyorial (rebatejant el darrer amb el nom de *feudalismo econòmic*). Des d’aquesta perspectiva historiogràfica, només són feudals les relacions que s’estableixen entre senyors i vassalls, és a dir, entre els membres de la classe nobiliària, perquè el feudalisme es defineix com «un conjunto de instituciones que crean y rigen obligaciones de obediencia y servicio –principalmente militar– por parte de un hombre libre, llamado vasallo, hacia un hombre libre llamado señor, y obligaciones de protección y sostenimiento por parte del señor respecto del vasallo, dándose el caso de que la obligación de sostenimiento tuviera la mayoría de las veces como efecto la concesión, por parte del señor al vasallo, de un bien llamado feudo»¹¹. I per consegüent, s’han d’admetre dos règims de dependència diferents, «pues si bien sometido a obligaciones para con el personaje que ha unido sus manos a las suyas, el vasallo ejerce por su parte una dominación, un señorío sobre la gente y las tierras que ha recibido. Señorío en dos niveles; uno, rural, en virtud de la autoridad de que dispone sobre los campesinos o terrazgueros. Feudal el otro; dada la vastedad del feudo, que puede alcanzar la dimensión de un condado o una castellanía, el poseedor detenta el derecho de subenfeudarlo parcialmente a vasallos, a quienes exige derechos semejantes a los que le fueron impuestos por su superior»¹². S’accepta, doncs, que el camperolat es trobava sotmès a la *dominació* o *senyoria* de la classe nobiliària, però no pas que el poder senyorial –amb l’amenaça permanent dels cavallers armats– fos la peça clau de les relacions socials forjades entorn de la terra, i, per tant, dels dominis i rendes senyorials. Pel contrari, exceptuant la tributació suplementària derivada de concessions reials de sobirania, les

⁹ Álvaro Santamaría, “En torno a la evolución del modelo de sociedad en el Reino de Mallorca”, cit., p. 59, nota 37.

¹⁰ Contra l’exageració “mercantilista” de la historiografia tradicional, Antoni Riera Melis afirma raonablement que «hacia 1270, el comercio exterior se ha convertido ya en el elemento más evolucionado de la economía balear, cuya base, sin embargo, continuaba siendo, como en el resto de Occidente, el sector agropecuario». (*La Corona de Aragón y el Reino de Mallorca en el primer cuarto del siglo XIV. I. Las repercusiones arancelarias de la autonomía balear (1298-1311)*. Madrid-Barcelona, C.S.I.C., 1986, pp. 50-51.

¹¹ F. L. Ganshof, *El feudalismo*. Barcelona, Ed. Ariel, 2.ª ed. cast. 1974, p. 17.

¹² Robert Boutruche, *Señorío y feudalismo*. Buenos Aires, Siglo XXI, 1973, p. 10.

rendes de la terra pròpiament dites s'haurien pactat *lliurement* entre particulars, al marge de la feudalitat i com a justa retribució per l'*usdefruit* o *possessió* d'unes hipotètiques *proprietats* senyoriales.

Més endavant veurem que aquest tipus de definició del règim senyorial no s'ajusta a les condicions jurídiques dels establiments medievals. En canvi, l'estudi d'aquests establiments ens demostrarà una vegada més que "el feudalismo, en el sentido europeo y medieval del término, no era más que un aspecto del feudalismo considerado en su sentido más amplio. Porque, ¿qué era, en realidad, aquel feudo que le confería su existencia? Era un conjunto de bienes y de rentas: los bienes consistían generalmente en tierras donde trabajaban campesinos, y el producto de su trabajo era el que daba valor al feudo; las rentas eran impuestos (banales) o los tributos pagados por aquellos mismos campesinos. Por ello, estudiar la historia del feudo olvidando la punció n nobiliaria equivale a estudiar una abstracció"¹³.

A partir d'aquests nous plantejaments historiogràfics, deseixits del reduccionisme institucionalista tradicional, la recerca sobre la història medieval mallorquina va posant en relleu que l'organització feudal de la conquesta i del repartiment —més o menys acceptada des de sempre— es tradueix també en la configuració d'una formació social feudal, bé que en aquest cas el poder monàrquic s'imposa clarament sobre el de la resta de senyors feudals des de la conquesta i encara s'incrementa molt al llarg del segle XIII i principis del XIV. Però resulta que la colonització de les zones integrades dins el patrimoni reial és de naturalesa tan feudal com la que porten a terme el magnats, i, en conseqüència, el reconeixement de la sobirania política de la monarquia per part de tots els senyors i vassalls de Mallorca s'expressa sempre a través d'homenatges i juraments de fidelitat. D'altra banda, la submissió dels batlles baronals al batlle reial, o si es vol la reserva de l'alta justícia a la cort de la monarquia, no és més que el resultat dels pactes establerts dins el bloc de poder feudal, en funció de les aportacions respectives a l'expedició militar de conquesta. Perquè no tan sols es pactà el futur repartiment de l'illa entre el rei i els magnats, sinó també l'abast de les jurisdiccions senyoriales, que pel fet de comprendre les "*questiones debitorum et honorum possessionum*" facilitaven en gran mesura el control dels senyors sobre les terres i els homes dels seus dominis¹⁴.

Quant a la distribució de terres entre els nous pobladors, s'ha dit moltes vegades que el repartiment instal·là a Mallorca una majoria de petits i mitjans propietaris, perquè el 83 % d'aquells pobladors varen rebre menys de 150 Ha. i el 50'2 % menys de 70 Ha.¹⁵. Per la nostra banda havíem fet notar que les mateixes

¹³ Pierre Bonnassie, *Vocabulario básico de la historia medieval*. Barcelona, Ed. Crítica, 1983, pp. 94-95.

¹⁴ Vegeu, sobretot, els treballs de Ricard Soto, "Mallorca, 1229-1302: del *Repartiment* a las *Ordinacions*", *Historia de los Pueblos de España. Los antiguos territorios de la Corona de Aragón. Aragón, Baleares, Cataluña, País Valenciano*. Barcelona, Argos Vergara, 1984, pp. 117-129; Id., "Introducció" al *Còdex català del llibre del Repartiment de Mallorca*. Palma de Mallorca, Conselleria d'Educació i Cultura de les Illes Balears, 1984, pp. 7-27; i d'Àngel Rodríguez, "Colons empobrint-se. Les relacions feudals en el territori de Pollença (Mallorca) sota el Temple, 1298-1304", *L'Avenç*, 62 (juliol-agost 1983), pp. 17-22.

¹⁵ Els percentatges són de Jean Bisson, "Origen y decadencia de la gran propiedad en Mallorca", *Boletín de la Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación de Palma de Mallorca*, octubre-diciembre 1969, p. 165; Id., "Note statistique sur le repartiment de Majorque, 1232", *Boletín de la Sociedad Arqueológica Luliana* (Palma de Mallorca), 3 (1968), p. 58.

dades del *Llibre de Repartiment* demostren l'existència d'un grup considerable de grans propietaris, atès que un 16 % dels beneficiaris reberen gairebé la meitat de la superfície distribuïda (47'3 %) ¹⁶. Però després ens hem adonat que la qüestió estava mal plantejada, perquè de fet no es tracta de propietaris sinó de dominis senyorials dels magnats i d'alous francs (lliures de càrregues censals) concedits a les ciutats i els particulars que havien participat en la conquesta. Molts d'aquests alous, per cert, s'acabarien constituint igualment en dominis senyorials, anomenats *cavalleries*. I fou des de les diverses senyories que es va procedir a l'establiment de nous pobladors a l'illa. El cas de l'alqueria Deià ens servirà d'exemple.

El procés de repoblació de l'alqueria Deià (1239-1245)

Gairebé deu anys després de la conquesta catalana de Mallorca, un dels magnats terratinents de l'illa, Nunó Sanç, comte del Rosselló, Vallespir, Conflent i Cerdanya, estableix pobladors a l'antiga alqueria Deià, situada en el terme municipal que avui porta el mateix nom ¹⁷. Segons consta en els documents número 12 i 13 del *Diplomatari del monestir de Santa Maria la Real de Mallorca*, molt ben editat per Pau Mora i Lorenzo Andrinal ¹⁸, el dia 3 de juny de 1239 l'esmentat Nunó Sanç concedeix sengles terços d'aquesta alqueria —mal comptats, perquè se n'havia establert un tros a Pere Mató abans de dividir la resta en tres parts— a Bernat d'Escala i Bernat de Verdera, l'origen dels quals ens és desconegut, bé que pel nom tots aquests pobladors havien d'ésser catalans. Les condicions econòmiques dels establiments són especificades amb detall: cadascun dels nous titulars paga 733 sous de Melgueil en concepte d'entrada i es compromet a lliurar anualment a Nunó Sanç una quarta part de la collita de blats, vi, lli, cànem i olives, el quart de la molla i el delme acostumat. En conjunt havia de representar una renda senyorial de l'ordre del 35 o 40 per cent de la producció bruta obtinguda d'aquelles explotacions. D'altra banda, el comte es reserva el dret de lluïisme, que podia anar generant rendes suplementàries (equivalents a una vintena part del preu de venda dels béns alienats), sempre i quan el senyor no decidís exercir prèviament el dret de fadiga, pel qual "*si forte tu aut tui iamdictam donacionem uendere uel impignorare siue alienare uolueritis, faciatis nobis aut baiulo nostro prescire spazio. X. dierum et si*

¹⁶ Jaume Portella, "La conquesta catalana i l'estructuració d'una nova formació social a Mallorca. Un estat de la qüestió", 1.er Col·loqui d'Història Agrària (Barcelona, 13-15 d'octubre de 1978). València, Institució Alfons el Magnànim, 1983, pp. 121-123.

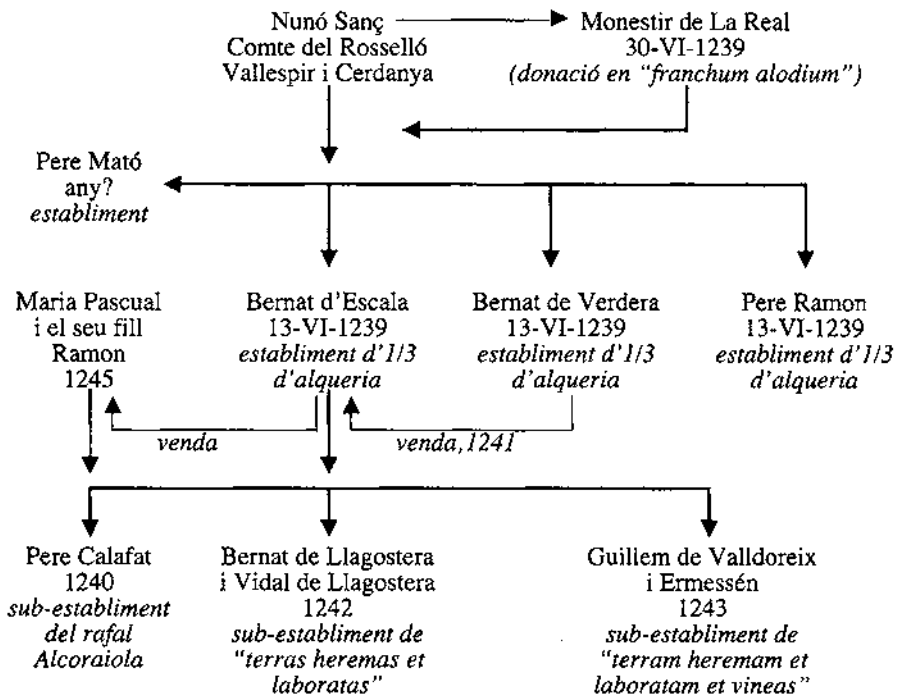
¹⁷ "Alqueria" i "rafal" o "rahal" són paraules àrabs adoptades pels nous pobladors catalans de Mallorca i del País Valencià, "aunque perdiendo casi inmediatamente su significado específico y las diferencias sustanciales que en árabe tenían las dos expresiones. Al-qarya significa poblado en zona rural y de esta voz deriva la castellana alquería y alcarria y la catalana alqueria. Rahl tiene varias acepciones: jornada, medida de tierra, parada o descanso y parece ser que se aplicaba a las casas grandes o granjas esparcidas de trecho en trecho [J.M. Quadrado, *Historia de la conquista de Mallorca*. Palma de Mallorca, 1850, p. 435, nota 1]. De hecho, su significado es el de predio, a veces con una sola casa habitada o no (...). En Mayūrqa, al igual que en Valencia, las alquerias suelen ser más grandes. Las primeras tienen una dimensión de 7'37 jovades (83'72 Ha.), dimensión muy importante si tenemos en cuenta que se trata sólo de terreno cultivable y que estamos en un espacio insular; y muy importante en relación con las unidades de explotación feudales, que no deben confundirse con la propiedad eminente de la tierra de los señores que, por supuesto, puede ser y es mucho mayor. Los rahales, por su parte, alcanzan una dimensión media de 4'33 jovades (49'02 Ha)". (Ángel Poveda Sánchez, "Introducción al estudio de la toponimia árabe-musulmana de Mayūrqa según la documentación de los archivos de la Ciutat de Mallorca (1232-1276)", *Awraq III* (1980), p. 96). Queda clar, doncs, que el fet d'adoptar una terminologia àrab no implica continuïtat entre les estructures socials i productives de *Mayūrqa* i de Mallorca. (Vegeu també, en aquest sentit, el recull d'articles de Miquel Barceló, *Sobre Mayūrqa*. Palma de Mallorca, Quaderns de Ca la Gran Cristiana, 2, 1984).

¹⁸ Palma de Mallorca, 1982.

retinere voluerimus pro quanto et altera persona uobis dare uel acomodare uoluerit, hoc facere possimus».

Però a més dels drets senyorials sobre les tinences, cal remarcar que en els contractes d'establiment també hi consten clarament una sèrie de drets pertanyents als nous pobladors. La mateixa fórmula inicial ja ens indica que l'establiment es fa a perpetuïtat («*damus, concedimus et laudamus, et in presenti tradimus, in perpetuum*»), de manera que legalment el pagès no pot ésser expulsat de les seves terres. Més endavant això es confirma i s'hi afegeix que «*de cetero tu et tui habeatis, teneatis, possideatis et expletetis pacifice et quiete, in eternum (...), cum universis iuribus et pertinenciis (...), ad dandum, vendendum, impignorandum et modo quolibet alienandum ad omnes tuas tuorumque uoluntates perpetuo faciendas*». Aquests són, en principi els drets del nou titular de la tinença. Tanmateix, a més del lluïsmo i la fadiga, altres clàusules típicament feudals en retallen novament l'abast i asseguren el domini senyorial sobre les terres, els homes i el producte del seu treball: «*alioquin, faciatis inde omnes uestras uoluntates cuicumque uolueritis, exceptis militibus atque sanctis, saluo tamen iure et dominio nostro in omnibus et per omnia. Nullumque allium dominum pro iamdicta donacione eligatis uel reclamatis uos aut uestri ni si nos et successores nostros*». Al final hi trobem les promeses d'observància del contracte: el senyor garanteix «*quod iamdictam donacione faciemus uos habere et tenere quiete ac perpetuo possidere*», i per la seva banda Bernat d'Escala i Bernat de Verdera fan la promesa, «*sub fide homagii, quod uobis facio ore et manibus, quod ego et mei simus uobis et uestris in perpetuum recti et fideles in omnibus et per omnia, et quod dabimus uobis partem uestram bene et fideliter*».

Els colonitzadors de l'alqueria Deià, 1239-1245

Pocs dies després d'haver-se pactat aquests establiments, concretament el 13 de juny de 1239, Bernat d'Escala, Bernat de Verdera i un tal Pere Ramon —que confessa tenir establert el terç restant de l'alqueria pel mateix comte, però no se n'ha conservat l'acta corresponent—, fan les partions de llurs tinences i acorden deixar “*de comuni*” els molins, aigües, pedreres, pastures i les cases del Puig (doc. n.º 14).

Un cop engegada la repoblació de l'alqueria, a la qual s'havien compromès explícitament els nous titulars acceptant de tenir “*dictam terciam partem perpetuo populatam*”, el comte Nunó Sanç dona tots aquests béns i molts altres a l'abat Ramon de Poblet, al convent de la Real i al seu futur abat, perquè edificuin i mantinguin un nou monestir cistercenc en la seva porció de Mallorca. L'esmentada donació va ésser feta —“*in remissionem peccatorum nostrorum*”, segons declara el comte (doc. n.º 15)— el dia 30 de juny de 1239, comptant amb l'autorització reial oportuna, que és datada a Lleida el 13 de desembre de 1232 (doc. n.º 3). Val a dir que el comte ofereix aquells béns “*per franchum alodium (...), in perpetuum (...), cum omni proprietate et sine omni retencione nostra et nostrorum, cum omnibus pertinenciis et iuribus (...), francha et liberta sine aliqua exactione uel petitione nostra uel nostrorum*”, però els pobladors establerts només canvien de senyor, perquè l'alqueria Dejà és transferida “*sicut ipsam acensavimus et stabilivimus cum omnibus molendinis que ibi sunt vel erunt ad quartum Bernardo de Scala, Petro Raymundi et Bernardo de Verdera*”.

D'aleshores endavant s'inicia un segona fase repobladora, a càrrec d'aquests primers pobladors de l'alqueria, que subestableixen parcel·les de les seves tinences carregant-les amb censos més elevats. En concret, el dia 4 d'agost de 1240 Bernat d'Escala (sub)estableix el rafal Alcoraiola (“*quem teneo per abbatem et conuentum monasterii Regalis*”) a Pere Calafat, el qual li paga una entrada de 45 sous de Melgueil i es compromet a lliurar-li anualment un parell de gallines per Nadal en concepte de cens, a més de l’“*ius quod inde ego teneor dare dicto monasterio*” (doc. n.º 18). Tant per les seves característiques formals com pels drets reconeguts als nous colons, aquests contractes són molt similars als dels establiments anteriors, si bé ara s'introdueix la nova figura del subestabliment com a *senyor mitjà* entre el pagès que treballa la terra i el *senyor major*, en aquest cas el monestir de la Real. Per això en les clàusules relatives als drets senyorials s'exigeix que “*non proclametis tu uel tui neque eligatis ibi alium dominum nisi me et meos et prefatum monasterium et dominum abbatem eiusdem, et quod tu et tui sitis ibidem habitantes et stadantes mei et meorum. Liceatque tibi et tuis post decem dies ex quo in me uel in meis faticatis fueris dictam donacionem et melioramentum ibi factum dare, uendere, stabilire, impignorare et modo quolibet alienare tuo consimili, saluo in omnibus censu, iure, fatica et dominio mei et meorum et dicti monasterii et abbatis et conuentus eiusdem, sicut melius in instrumento adquisicionis mee plenius continetur*”.

No trobem cap més subestabliment fins dos anys més tard, el 22 de juliol de 1242, quan el mateix Bernat d'Escala concedeix unes “*terras heremas et laboratas que sunt in Adayano de illis honoribus quos ego teneo per domus Regalis*” a Vidal de Llagostera, per 110 sous de Melgueil d'entrada i un cens anual de 3 quarteres de forment a pagar per Sant Pere i Sant Feliu, més el quart i el delme a la Real (doc. n.º 25). I l'últim d'aquest subestabliment és el del 14 de novembre de 1243, fet a Guillem de Valldoreix i la seva muller Ermessèn (doc. n.º 28). També es tracta de “*terram heremam et laboratam et vineas que se tenent et sunt in Adayano, de illo honore quem teneo per monasterium de Regali*”, que Bernat d'Escala concedeix per 50 sous de Melgueil d'entrada i un cens anual de 3 morabatins alfonsins per Sant Miquel, a més dels agrers corresponents a la Real.

Així, doncs, quatre anys després dels primers establiments realitzats pel comte Nunó Sanç, l'antiga alqueria Deià ja era força poblada i en procés d'explotació. Però mentrestant s'hagueren de moderar una mica les exigències senyoriales. El 29 d'agost de 1242 l'abat Arnau de la Real rebaixa el cens a Bernat d'Escala i Pere Ramon (doc. n.º 26). A partir d'aleshores continuarien pagant el quart del vi, olives i mólta, a més del delme, però el senyor major concedia que *«de omni uero fructu panis quem Deus dederit in toto dicto honore non teneamini nobis et dicto monasterio dare nisi octauam partem tantum, quamuis in instrumento prefate adquisicionis contineatur dare quartum. Item concedimus tibi et tuis, perpetuo, quod si forte tu et tui and tuum proprium uomerem ibi canamum et linum seminaueritis ex inde aliquid nobis et dicto monasterio non teneamini dare, alias teneamini nobis dare de dicto lino et canemo sicut in dicto instrumento adquisicionis contineatur. Item concedimus tibi et tuis, perpetuo, quod si tu uel aliquis pro te uel etiam aliquis laborator tuus in dicto honore amodo plantaueritis uineas uel vineam, non teneamini dare nobis et dicto monasterio nisi octauam partem de vindimia ipsarum»* (doc. n.º 26). I per la seva banda, al cap d'un any i mig (el 10 de març de 1240), Bernat d'Escala rebaixa correlativament el cens que li feia Pere Calafat per raó del rafal Alcoraiola, *«quem ego teneo per abbatem et conventum monasterii de Regali, quem tu iam per me tenes et de quo debas domui de Regali quartum de omnibus expletis et michi vnum pare gallinarum que de cetero dare non teneatis. Et in recompensacione eorumdem teneatis dare de cetero predictae domui de Regali de omnibus expletis panis, vini, canabi et lini, octauam partem, et de oliuis, quartam partem, et michi Bernardo de Scala vnam karteriam frumenti boni, pulcri ac recipientis et unum par gallinarum, annuatim, in festo sancti Petri et sancti Felicis»* (doc. n.º 30).

Aquestes rebaixes de censos fan pensar que l'empresa repobladora trobava dificultats a causa d'unes pretensions senyoriales desmesurades. És indubtable, en qualsevol cas, que el trenta cinc o quaranta per cent de la producció bruta representava una taxa d'explotació feudal molt carregosa, sobretot per a les petites tinences camperoles. I tanmateix, els preus de venda d'aquells primers establiments suggereixen que els guanys obtinguts pels senyors mitjans varen ésser extraordinaris. El 28 de juliol de 1241, només dos anys després d'haver pagat una entrada de 733 sous de Melgueil per un terç de l'alqueria Deià, Bernat de Verdera i la seva muller Ermessén alienaven tots aquells a Bernat d'Escala (*«salvo iure, seniorativo et faticha predicti monasterii de Regali in omnibus et per omnia»*) pel preu de 2400 sous de Melgueil (doc. n.º 22). I tres anys més tard, el 9 de juny de 1245, Bernat d'Escala i la seva muller Guillema obtenien 2500 sous de Melgueil en la venda d'uns drets equivalents sobre l'altra terç d'alqueria, pels quals també havien pagat una entrada de 733 sous de Melgueil (doc. n.º 33). Aquests guanys extraordinaris s'han de relacionar, segurament, amb bones expectatives colonitzadores, és a dir, amb una certa probabilitat de trobar colons disposats a treballar la terra en condicions de sobreexplotació.

Consideracions finals

L'anàlisi del procés de colonització de l'alqueria Deià ens ha permès de comprovar que el bisbe Bernat Nadal coneixia força bé els orígens i els mecanismes de funcionament de la societat feudal de Mallorca. El seu discurs a les Corts de Cadis deixava molt clar, en tot cas, que l'explotació feudal de la pagesia no era cap entelèquia dels pagesos ni dels diputats liberals, tal com venien a dir alguns representants de l'aristocràcia senyorial. Però és evident que aquella intervenció transcendia la simple denúncia de les causes de la misèria camperola en la societat

d'Antic Règim, perquè –com és lògic, tractant-se d'un debat parlamentari– els arguments històrics i jurídics li servien per justificar una proposta política: l'abolició del feudalisme i el reconeixement de la propietat absoluta de la terra als compradors o emfiteutes.

Que el bisbe Nadal reclamés l'abolició del feudalisme, en nom del progrés i la justícia social, era ben coherent amb la seva denúncia de l'explotació feudal. Es tractava, a més, d'una reivindicació que compartien necessàriament tots els grups socials revolucionaris. La segona part de la proposta, en canvi, hauria frustrat les aspiracions de molts pagesos, sobretot dels petits arrendataris i jornalers. Però encara va resultar massa revolucionària, perquè el famós decret del 6 d'agost de 1811 ni tan sols assumia l'emfiteusi com a propietat (absoluta), sinó que d'una banda declarava «incorporados a la Nación todos los señoríos jurisdiccionales de cualquier clase y condición que sean» i per l'altra permetia l'assimilació de les senyories *territorials* «a la clase de los demás derechos de propiedad particular». L'esclletxa va ésser suficient: a la llarga, tots els *territoris senyorials* –és a dir, la immensa majoria de les senyories feudals– es varen acabar inscrivint com a propietats¹⁹. Preguntem-nos, tanmateix, de qui era realment la propietat, dels senyors o dels emfiteutes? La resposta tant podria ésser *de tots* com *de ningú*, segons el concepte de propietat al qual ens volguem referir. Perquè a la Mallorca feudal, els senyors (majors) tenien uns drets de propietat i els emfiteutes (senyors mitjans i sub-emfiteutes o colons) uns altres, però la propietat absoluta de la terra no era de ningú, com arreu de les societats europees d'Antic Règim:

«*Propiedad, propietarios (...): ¡qué cargadas de equívocos, esas palabras, aplicadas a la edad media!*» –va escriure Marc Bloch, l'any 1936. «*Acaso la sociedad medieval no se caracterizaba, al contrario, por la coexistencia en las mismas tierras de derechos reales concurrentes, de naturaleza diferente pero igualmente respetables cada uno en su esfera, y tales que ninguno de ellos tenía esa plenitud cuya idea va ligada, en nuestro lenguaje, a la noción de propiedad? Los mismos derechos del alodiero, absolutos hacia arriba, puesto que no comportaban por encima de ellos ningún derecho superior, podían quedar limitados hacia abajo si el alodio se dividía en tenencias dependientes, y en sentido horizontal lo estaban necesariamente, por las limitaciones que los derechos del linaje y, si se trataba de una propiedad rústica, los de la comunidad campesina imponían a la libertad de enajenación o de explotación*»²⁰.

En definitiva, contra la pretesa excepcionalitat de la societat baix-medieval de Mallorca, el cas de l'alqueria Deià ens ha permès de reconstruir el procés de formació d'unes relacions socials típicament feudals. Tan feudals, en la seva estructura fonamental, com les va denunciar el bisbe Nadal a les Corts de Cadis.

¹⁹ Vegeu la bibliografia de la nota 3.

²⁰ Marc Bloch, *La historia rural francesa: caracteres originales*. Barcelona, Ed. Crítica, 1978, p. 266.